İslamofobi Xenofobi'den Farklı Bir Tutum mudur? İslamofobik ve Xenofobik Tutumların Karşılaştırılması

Kenan SEVİNÇ[1]

1. Giriş

İslamofobi, kısaca Müslümanlara yönelik korku, nefret, ön yargı, ayrımcılık ve bunlara eşlik eden şiddet olarak tanımlanmaktadır (Şekil 1). Kavram, "İslam" ve "fobi" kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşsa da psikolojik anlamda bir fobi olmayıp, yalnızca İslam korkusunun mantık dışı olması bakımından fobilere benzemektedir. Kavram, 1990'larda gündeme gelmiş ve 2001 yılından sonra sıkça tartışılır olmuşsa da bazı düşünürler İslamofobi olgusunun çok daha eski olduğunu, Müslümanlara yönelik bu tutumun oryantalizmin evrimleşmiş bir hali ve kültürel ırkçılık olduğunu düşünmektedir (Bkz. Yüksel, 2012). Bu yaklaşıma göre İslamofobi kavramı, ayrımcılık ve nefretin özel ve kadim bir türünü tanımlamaktadır. Bazı düşünürler ise İslamofobinin aslında bir tür xenofobi olduğunu, diğer topluluklara yönelik mantık dışı korku ve nefretin çok eski bir olgu olduğunu ifade etmektedir (Bkz. Cole, 2007). Buna göre ise İslamofobi aslında salt bir xenofobiden ibarettir ve Müslümanlara has bir durum değildir.

Şekil 1. İslamofobinin kavramsal analizi

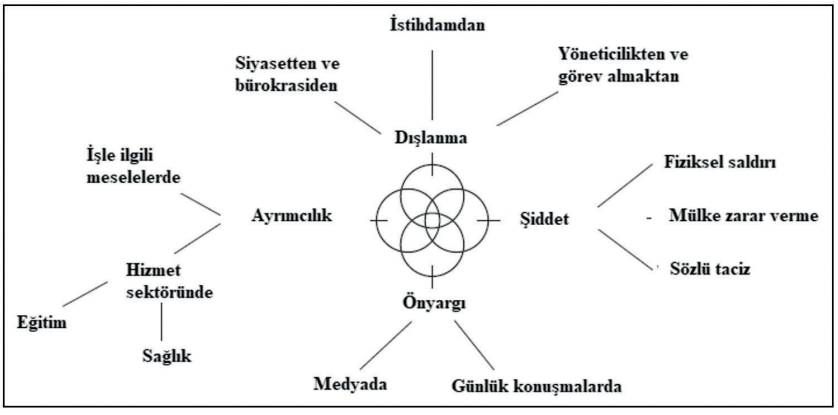

Kaynak: Runnymede Trust, 1997, 11.

[1] Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, kssevinc@gmail.com.
Bu çalışmada bazı kısımlar, yazarın *Batı'da İslamofobi ve Psikolojik Temelleri* adlı eserinden alınmıştır.

Xenofobi kavramı, İslamofobi kavramıyla oldukça ilintilidir. Xenofobi kısaca "yabancı korkusu" (fear of strangers; a phobia of strangers) diye tanımlanabilir (Bhatia, 2009, 160; Stuart-Hamilton, 2007, 284). Grekçe "xeno" yabancı demektir ve "fobi" bilindiği gibi korku anlamına gelmektedir. Bu kavram yabancılardan hoşnutsuz olma, yabancılardan korkma, yabancılardan uzak durma şeklindeki davranışları ifade etmek için kullanılmaktadır. Terim olarak Xenofobi, farklı olan ülkelerden, kültürlerden, etnisitelerden, ırklardan, sosyal sınıflardan ve dinlerden insanlara yönelik mantık dışı korku ve nefret olarak tanımlanmaktadır (Matsumoto, 2009: 584; Awan, 2010).

İslamofobi konusunda karşılaşacağımız önemli sorulardan birisi, İslamofobinin yeni bir fenomen olup olmadığı, bunun bir tür yabancı düşmanlığı sayılıp sayılamayacağıdır. Xenofobinin Müslümanlara yönelik olan özel biçimine İslamofobi denilebilir mi? İslamofobi acaba tamamen ayrı bir fenomen midir yoksa xenofobinin yalnızca bir türü müdür? İki kavramın kullanımına bakıldığında, İslamofobinin, xenofobiye göre artık çok daha yaygın bir kavram olarak kullanıldığı ve xenofobik tutumlara ilaveten özelde Müslümanlara yönelik ayrımcılığı, ötekileştirmeyi, ırkçılığı, ön yargıyı ve düşmanlığı ifade ettiği görülmektedir. Yapılan bazı araştırmalar xenofobi ile İslamofobi arasında pozitif anlamlı korelasyon olduğunu göstermiştir. Peki xenofobik insanlar aynı zamanda İslamofobik midir? Bu makalede üzerinde durulacak ana problem budur. Batı'da Müslümanlara karşı olanlar, aynı zamanda diğer göçmelere de aynı düzeyde karşı iseler ve bu karşıtlıklar arasında anlamlı bir fark yoksa o zaman İslamofobi kavramını kullanmak anlamsızlaşacak ve bu vakalar xenofobik olarak nitelendirilecektir. Bu sorunun cevabını bulmak üzere bu tebliğde, İslamofobi ile ilgili yapılan saha araştırmaları incelenmiş ve İslamofobik tutumlar ile xenofobik tutumlar arasında anlamlı bir fark olup olmadığı ele alınmıştır.

2. İslamofobinin Doğuşu ve Yükselişi

Birçok araştırmacı İslamofobiyi eski bir korkunun yeni bir adı olarak isimlendirmektedir (Lopez, 2011; Perry, 2014; Lee vd, 2009; Gingrich, 2005; Kaya, 2015; Samur, 2016; Love, 2011; Beleich, 2012). Bu eski korkunun, tarihin çok gerilerine dayandığı söylenebilir (Shryock, 2013; Allen, 2010; Carr, 2011; Ekman, 2014; Al-Shaikh-Ali, 2011; Zebiri, 2011; Martin-Munoz, 2010; Stolz, 2005; Taras, 2013). Tarihte gerçekleşen bazı olayların bu kavramın teşekkülü üzerinde etkisi vardır. Bu hikâye, Hz Muhammed'in doğumuyla başlamış ve Batılıların Müslümanlara ilişkin algıları 7. yüzyıldan itibaren biçimlenmiştir. Tebliğ ettiği din kısa sürede binlerce insana ulaşmış, daha sonra Arap Yarımadasından çıkarak Asya'ya, Afrika'ya ve Avrupa'ya doğru yayılmıştır. Bu tarihten itibaren İslam ile Hristiyanlık arasında tarihsel bir ihtilaf başlamıştır (Altereb, 1997).

Hristiyanların Müslümanlara bakışını etkileyen temel iki süreç olduğu söylenebilir. Bunlardan birincisi, İslam fetihleri neticesinde Müslümanların siyasi ve askeri bir tehdit olarak görülmeleri (Green, 2015; Allen, 2010), ikincisi ise İslam'ın Hristiyanlık karşısında teolojik bir tehdit olarak algılanmasıdır (Allen, 2010). Henüz 8. yüzyılın ortalarında İslam orduları Orta Asya'ya, Kuzey Afrika'ya ve İspanya'ya ulaşmıştır. Müslümanlar Hristiyanların egemen olduğu toprakları ele geçirmeye başlamıştır. Batılılar, Müslümanlar Hristiyanların elinde bulunan Şam, Kudüs gibi önemli şehirleri ele geçirmeye başlayınca onları büyük bir tehdit olarak görmüşlerdir (Bakali, 2016). Bu siyasi ve askeri tehdit karşısında 1095 yılında Papa II. Urban Haçlı Seferlerini[2] başlatmıştır. Batı'nın Müslümanlarla en kritik temaslarından biri Haçlı Seferleri ile olmuştur. Haçlılar Avrupa'ya dönüşlerinde yanlarında Müslümanlara ilişkin, çoğunlukla doğru olmayan veya yanlış anlaşılmalara dayalı, efsaneler ve hikâyelerle dönmüşlerdir. Bu hikâyelerde genellikle Müslümanlar barbar, kana susamış, Avrupa'nın ve Hristiyanlığın düşmanları olarak resmedilmiştir. Bu mit ve efsaneler yüzyıllarca aktarılarak günümüze kadar farklı formlarda ulaşmıştır (Allen, 2010).

Hristiyanlığın müdafaası ve kutsal toprakların geri alınması gibi gayelerle tertip edilen Haçlı Seferleri, aslında Katolik Kilisesinin elini güçlendiren hamleler olmuştur (Bakali, 2016). Haçlı seferlerinden sömürgeciliğe kadar Müslümanlar ve Batılılar birçok kez karşı karşıya gelmişler ve Batı'da Müslümanlarla ilgili olumsuz algı güçlenmiştir (Cesari, 2011; Abbas, 2011). Müslümanların tehdit olarak görülmeleri, İber yarımadasının Müslümanlarca ele geçirilmesiyle pekişmiştir. Böylece Müslümanlar Avrupa ile daha yakın temasa geçmişlerdir (Bakali, 2016). Daha sonra iki taraf sayısız defa karşı karşıya gelmiş ve Batılılar Müslümanları "kılıç dini" olarak tanımlamaya başlamış (Buehler, 2014), onları Hristiyanlığın düşmanları olarak görmüşlerdir (Carr, 2011).

İslam, Hristiyanlar için aynı zamanda teolojik bir tehdit olarak görülmüştür. 8. yüzyıldan itibaren, İslam'ın hızla yayılması karşısında kendisini tehdit altında hisseden Bizans ve Rum Kilisesi, Müslümanları barbarlıkla ve paganizmle suçlayan bir tür kampanya yürütmüştür (Iqbal, 2010). Müslümanların ilk fethettikleri bölgelerden olan Şam ve Bağdat, önemli miktarda Hristiyan nüfus barındırmaktaydı ve bu ilk temaslardan sonra Hristiyan teologlar, Müslümanların heretik olduklarına dair fikirler üretmeye, eserler kaleme almaya başladılar. Olgun'a (2018) göre bunun en önemli nedeni şudur: Hz İsa Hristiyanlara göre beklenen Mesih'tir ve tarihsel sürecin onunla birlikte tamamlandığına inanmak, İslamiyet'in son peygamberlik iddiası ile çelişik gözükmektedir. Buna ilaveten, Hz İsa'nın Tanrı'nın oğlu olmadığı ve çarmıha gerilmediği yönün-

[2] 11 Eylül 2001 saldırılarından hemen sonra George W. Bush terörle savaşı bir Haçlı Seferi olarak isimlendirmiştir (Bouma, 2011).

deki İslami iddialar, bu teolojik meydan okumanın diğer unsurlarını oluşturmaktadır. Bir diğer sebep ise eğer İslam diğer semavi dinler gibi Tanrı'nın vahyine dayanıyorsa, o zaman Hristiyanlığı nesh edecek ve onun yerini alacaktır (Allen, 2010). Müslümanları sapkın olarak nitelendirme çabası ilerleyen dönemlerde de devam etmiştir. Allen (2010), bunların ilk İslam karşıtı faaliyetler olduklarını belirtmektedir ve Hıdır'a (2007) göre, İslam'ı Hristiyanlığın sapkın bir yorumu olarak gören bu teolojik yorumlar Batı tarihinde İslam'a yönelik yersiz bir korkunun oluşmasına neden olmuştur.

Bu teolojik yorumlar arasında en meşhurlarından biri John Demescen'e (Yuhanna ed-Dımeşki, d. 675-ö.750) aittir. Demescen, İslam'a reddiye mahiyetinde *De Haeresibus* adlı bir eser kaleme almış ve bu eserde İslam, "İsmailoğullarının sapıklığı" olarak gösterilmiştir (Hıdır, 2012; Çetinkaya, 2018). Hz Muhammed'in Hristiyan rahip Bahira ile görüşerek ondan öğrendikleri üzerine bu dini tesis ettiğini iddia eden Demescen'in (Olgun, 2018; Çetinkaya, 2018), İslam'ı İsmaili sapkınlık olarak tanımlaması, Batı'da günümüze kadar etkisini göstermiştir. Bu ve benzeri ilk dönem eserlerden sonra yakın çağa kadar Batı'da, Erasmus, Voltaire, Martin Luther gibi birçok ünlü düşünürde İslam karşıtı fikirleri görmek mümkündür (Pratt ve Woodlock, 2016; Mastnak, 2010; Çetinkaya, 2012). Dante'nin *İlahi Komedya* adlı eserine bakıldığında, Hz Muhammed'in Hz Ali ile birlikte cehennemin en alt katmanlarından birinde tasvir edildiği görülmektedir (Durling, 1996). Luther (2016), 1528 yılında Türklere Karşı Savaş Hakkında (*On the War against the Turk*) adlı bir kitap yazmış ve bu kitabında Türklerin şahsında Müslümanlara yönelik oldukça olumsuz bir portre çizerek çeşitli değerlendirmelerde bulunmuştur. İlgili eserde Luther, Türkleri şeytanın (devil) hizmetkârı olduklarını; Hristiyan inancının ve değerlerini yok ettiklerini; onların deccal (antichrist) olduklarını ve Hristiyanları terbiye etmek amacıyla Tanrı tarafından gönderildiklerini söylemektedir. Prideaux'a ait 1697 yılında yayınlanan *The True Nature of Imposture Fully Displayed in the Life of Mahomet* (Muhammed'in Yaşamında Tam Olarak Sergilenen Düzenbazlığın Gerçek Doğası) adlı eserde, Hz Muhammed'in, takipçilerine ahlaksızlığı öğrettiği iddia edilmiştir. Aynı şekilde Voltaire tarafından 1742'de, Hz Muhammed'i fanatizmle suçlayan *Le Fanatisme ou Mahomet le Prophète* (Fanatizm veya Muhammed Peygamber) adlı eser yayınlanmıştır (Çetinkaya, 2012, 2018).

Ortaçağ boyunca Müslümanları tanımlamak için Batı dillerinde *Saracen* kelimesi kullanılmıştır. Kavramın etimolojisi tam olarak bilinmemektedir (Green, 2015). İlk etapta Sarancenlerin pagan olduklarına inanılmış, ilk Haçlı Seferinden sonra ise Müslümanlarla yakın temas kurulduğundan onların pagan değil ama Hristiyanlığın sapkın bir yorumu olduğu yönünde kanaat gelişmiştir. Müslümanlar, Hristiyanların günahlarından ötürü Tanrı tarafından gönderilmiş bir ceza olarak değerlendirilmiştir. Rö-

nesans ve Reformasyon'dan sonra ise Avrupa, Türk tehdidi ile karşı karşıya kalmıştır. Osmanlı Devleti, Hristiyan Avrupa için en önemli tehdit olarak görülmeye başlanmıştır. Müslümanları ifade etmek için artık *Saracen* ifadesi yerine *Turk* ifadesi kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönemde Avrupalı yazarların (örn. Erasmus, Thomas More, Martin Luther, Francis Bacon) sık sık Türk tehdidinden bahsettikleri ve Türkleri gerçek kötüler olarak betimledikleri görülebilir (Mastnak, 2010; Green, 2015; Çetinkaya, 2012; Çetinkaya, 2018). 17. yüzyıldan sonra Osmanlı devletinin zayıflamaya başlaması ve 18. yüzyılda aydınlanma hareketi neticesinde, Batılılar için İslam ve Orta Doğu konusunda birinci elden akademik çalışmalar yapma imkânı doğmuştur. Bu dönemden sonra İslam ve Müslümanlarla ilgili akademi camiasında çok sayıda çalışma başlamıştır (Green, 2015). Bu çalışmalar, günümüzde Batı'nın Müslümanlara yönelik bakışının, yani oryantalizmin kurumsallaşmasına yol açmıştır.

Batı'daki Müslüman algısı açısından önemli dönüm noktalarından biri sömürge faaliyetlerinin başlamasıdır (Tyrer, 2013; Maira, 2011; Silverstein, 2008). Avrupalılar tarafından gerçekleştirilen sömürge hareketlerinin hem sömürenler hem de sömürülenler açısından ciddi etkileri olmuştur. Oryantalizm, sömürgeciliğin bir ürünü olarak ortaya çıkmış ve Müslümanların sistemli bir şekilde ötekileştirilmesini beraberinde getirmiştir (Bakali, 2016). Müslümanlar bu dönemde Batılı güçlerin tahakkümü altına girmiştir. Sömürge faaliyetlerinin iki blok arasındaki ilişkilere önemli tesiri olmuştur. Günümüzde birçok Müslüman, yaşadıkları ekonomik ve siyasi zorlukların müsebbibi olarak sömürgeci Batılı devletleri görmektedir. Sömürge faaliyetleri, Müslüman coğrafyada yaygın bir Batı karşıtlığının oluşmasına yol açmıştır (Green, 2015). Sömürgeci dönemde Batı'nın üstünlüğü biyolojik ırksal ayrımlara dayalı olarak kendini ifade etmiş ve daha sonra bu ayrım günümüzde kültürel ırkçılığa dönüşmüştür. İslam, burada bir tür kültürü temsil etmektedir ve bu kültür Batı için "öteki"ni tanımlamaktadır (Tyrer, 2013). İslamofobinin tarihsel köklerine dikkat çeken Rana (2007), geçmişte Hristiyan Batı'nın Müslümanlara "kâfir" (infidel) nazarıyla baktığını, bu kavramın yerine artık "terörist" kavramının ikame edildiğini ve benzer şekilde "köle" yerine de "göçmen" kavramının kullanılmaya başlandığını belirtmektedir. Batı, esmer Müslümanları, Beyaz Hristiyanların "üstünlüğü" için bir tehdit olarak görür hale gelmiştir.

Her ne kadar Müslüman karşıtlığının kökleri tarihte çok eskilere kadar dayansa da günümüzdeki anlamıyla İslamofobik söylemler, yorumlar ve tasvirler 60'lı yıllardan itibaren Batı medyasında kendini göstermeye başlamıştır. En belirgin olarak kendini göstermeye başladığı dönem ise 90'lardır. 2000'li yıllarda ise İslamofobi artık sistemleşmiş ve kurumsallaşmıştır. 60'lardan 2000'lere bu süreç belli dönüm noktaları içermektedir ve bu olayları bilmek İslamofobiyi anlamak açısından önemlidir.

Birçok yazar, Batı medyasında İslamofobik söylemlerin başlamasını İsrail devletinin kurulmasıyla ve 1967'de başlayan Arap-İsrail savaşlarıyla ilişkilendirir (Love, 2009; Green, 2015; Okumuş, 2007a). Müslümanlar, İsrail devletinin kurulmasından Batılı devletleri sorumlu tutmuş ve Arap-İsrail savaşları, Batı'da şiddet yanlısı radikal Müslüman algısının oluşmasına katkı sunmuştur (Green, 2015). Bu savaşlardan sonra Batı medyasında, özellikle de Amerikan medyasında Araplar fanatik ve tehlikeli olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Love (2009), Arapların "medeniyet düşmanı" şeklinde resmedilmesinin, İsrail-Filistin çatışmasıyla çok yakından ilgili olduğunu iddia etmektedir. Aynı şekilde Yalonis (2005), Amerikalıların büyük çoğunluğunun (yaklaşık %70) İsrail yanlısı olduklarını ve Araplara (dolayısıyla da Müslümanlara) yönelik olumsuz algının oluşmasında Arap-İsrail çatışmasının önemli bir etkisi olduğunu ifade etmektedir.

Daha sonra yine Filistin meselesiyle ilişkili olarak 1970'lerde petrol krizi yaşanmıştır. Yaşanan petrol krizi, Orta Doğu'lu imajının ırkçı bir bakış açısıyla çizilmesine yol açmıştır. Amerikan ekonomisini dara sokan ve sıradan Amerikalıların gündelik hayatının aksamasına neden olan "petrol şeyhi" imajı, 1970 ve 1980'ler boyunca Amerikan medyasında boy göstermiştir (Love, 2009).

Daha önce Sovyet bloğuna karşı duyulan korku ve ön yargı, bloğun dağılmasıyla birlikte günah keçisi olarak Müslümanları seçmiş ve onlara yönelmiştir. Bu değişimin dönüm noktalarından ve önemli safhalarından biri de İran Devrimi'dir (Dyson, 2012; Canatan, 2007; Gottschalk ve Greenberg, 2008; Allen, 2010; Love, 2009; Green, 2015; Abdullah, 2013). Devrim bir İslam Devrimi olarak sunulmuş ve Amerikalı diplomatlar rehin alınmıştır. Bir yıla aşkın süre (4 Kasım 1979- 20 Ocak 1981) Amerikalıların rehin tutulması ABD'nin İslamofobi ile ilk tanışmasıdır denilebilir. İlk kez bu dönemde bir "terörist" ağdan bahsedilmeye başlanmıştır. Tıpkı günümüzde, Müslümanların Batı ülkelerinden gitmesi gerektiğini söyleyen İslamofobik söyleme benzer biçimde bu dönemde ABD'de doğrudan İranlılara yönelmiş bir retorik ortaya çıkmıştır (Green, 2015). ABD'li rehineler, medyaya göre, "Fundamentalist İslamcıların" (Islamic Fundamentalists) elindedir. 1990'lara gelindiğinde ise artık tüm teröristlerin Müslüman oldukları yönünde güçlü bir imaj oluşturulmuştur.

ABD ile yaşanan bir diğer kriz, 1983 yılında Lübnan'da ABD askerlerine Hizbullah tarafından gerçekleştirilen bombalı saldırıdır. Bunu daha sonra 1989'da Selman Rüşdi olayı takip etmiştir (Gottschalk ve Greenberg, 2008; Green, 2015). Eylül 1988 yılında Viking Penguin yayınevi, büyük bir kaosa neden olabileceği uyarılarını dikkate almayarak, Salman Rüşdi'ye ait *The Stanic Verses* (Şeytan Ayetleri) adlı kitabı yayınlamıştır. Hemen sonrasında gerek Müslüman çoğunluğa sahip ülkelerin hükümetleri tarafından,

gerekse sıradan halkın sokak gösterileriyle kitap protesto edilmiştir. 14 Şubat 1989'a gelindiğinde Ayetullah Humeyni, kitapta Peygamber ve İslam dini aşağılandığı için bir ölüm fetvası yayınlamıştır. Öncesinde beş ay süresince Batılı devletlerin çok da ilgisini çekmeyen konu böylece bir anda gündem olmuştur (Nielsen ve Otterbeck, 2016). Bu olaylardan sonra Batı medyasının Müslüman toplumlara olan ilgisi artmıştır ve İslam ile terör kavramları sıkça bir arada kullanılmaya başlanmıştır (Allen, 2010).

İslamofobi tarihinde Müslümanlar adına en trajik olaylardan biri 19 Nisan 1995 tarihinde ABD'nin Oklahoma şehrinde bir devlet binasına gerçekleştirilen saldırıdır. Bomba yüklü araçla gerçekleşen saldırıda 168 kişi yaşamını yitirmiştir. Bu saldırıdan hemen sonra birçok medya organı (CBC News, ABC News, Newsday, *The New York Post*, *The Chicago Tribune*, *The New York Times*) bu eylemin Müslüman teröristler tarafından gerçekleştirildiğini duyurmuş ve bu durum ABD'de Müslümanların olumsuz etkilenmesine neden olmuştur (Saedi, 2012; Khan, 2012; Lean, 2012; Love, 2009). Fakat daha sonra olayın Timothy McVeigh adında beyaz bir Amerikalı tarafından yapıldığı ortaya çıkmıştır. Bu olaydan sonra Müslümanlara yönelik yaklaşık 200 nefret suçunun işlendiği iddia edilmektedir (Haik 2003'ten aktaran Khan 2012).

90'lı yıllarda ABD'nin dünya genelindeki çeşitli misyonlarına aralıklarla saldırılar düzenlenmiştir. Örneğin 1998 yılında Doğu Afrika'da ABD büyükelçiliğine ve 2000 yılında Yemende ABD savaş gemisi USS Cole'a saldırı düzenlenmiştir. Tüm bu olaylardan medyada İslam ve terör kavramlarının sıkça birlikte kullanılmasına zemin oluşturmuştur.

İslamofobi tarihindeki en önemli dönüm noktası 11 Eylül 2001'dir. Bu tarihte, ABD'nin New York şehrinde Dünya Ticaret Merkezi binasına ve Savunma Bakanlığı binasına (Pentagon), El-Kaide mensubu hava korsanlarınca kaçırılan içi yolcu dolu sivil uçaklarla saldırı düzenlenmiş, saldırı sonucu Dünya Ticaret Merkezinin ikiz kuleleri çökmüş ve yaklaşık 3000 kişi yaşamını yitirmiştir.[3] Saldırıyı gerçekleştirenlerin Müslüman kimliğe sahip olmaları, olayın doğrudan Müslümanlarla ilişkilendirilmesi için bir malzeme sunmuştur. Saldırıyla birlikte Müslüman karşıtlığı ve bunu sembolize eden İslamofobi kavramı kamuoyunda kalıcı bir yer bulmuştur (Lopez, 2011). 11 Eylül saldırılarından sonra Müslümanlara yönelik olumsuz tutumlarda, ayrımcılık ve şiddet va-

[3] İkiz kuleler denilince birçoğumuzun aklına Dünya Ticaret Merkezi'ne 11 Eylül 2001 yılında yapılan terör saldırıları gelmektedir. Fakat New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'nin ikiz kulelerine terörist saldırı ilk kez 26 Şubat 1993 yılında bomba yüklü bir kamyonetle yapılmıştır. Saldırıyı El-Kaide'nin yaptığı düşünülmektedir ve patlama gerçekleşmesine rağmen amaçlandığı gibi kuleyi yıkamamıştır. Saldırıda altı kişi ölmüş ve çok sayıda kişi yaralanmıştır. Saldırıdan sorumlu tutulan Ramzi Yousef, saldırının gerekçesi olarak ABD'nin Filistin politikalarını göstermiştir (CNN, 2019).

kalarında önemli bir artış meydana gelmiştir (Haji-Ghasemi, 2013; Khan, 2012; Nicolino, 2006; Noll, 2012; Rahman, 2007; Nimer, 2011; EUMC, 2002; CAIR, 2004; Ahmed, 2010). Örneğin FBI verilerine göre 2000 ile 2001 yılları arasında bu vakalarda %1700 artış olmuştur (Anderson, 2002'den aktaran Khan 2012). Müslümanlar evlerinin önünde ya da mahallelerinde Müslüman karşıtı grafitiler görmeye başlamıştır. Camilere saldırılar düzenlenmiştir. Ayrımcılık devlet kurumları tarafından da yapılagelmiştir. Müslüman önderlerin evlerine ve iş yerlerine FBI tarafından baskın yapılmıştır (CAIR, 2004: 59-60). 11 Eylül'den sonra "siyasi İslamofobi" yükselişe geçmiştir (Green, 2015). Sheridan (2006) tarafından İngiltere'de Müslümanlar üzerinde yapılan bir araştırmada katılımcıların %82,6'sı, 11 Eylül saldırılarından sonra Müslümanlara yönelik ırkçılıkta ve ayrımcılıkta bir artış olduğunu belirtmişlerdir. İngiltere, Fransa ve Almanya'da okullarda İslam dersinin verilmesi, başörtüsü takılması veya devletin İslami okulları finanse etmesi gibi konularda halkın tutumlarını inceleyen araştırmaların 11 Eylül saldırıları öncesindeki ve sonrasındaki verileri incelendiğinde olumlu tutumların azaldığı ve olumsuz tutumların arttığı görülmektedir (Fetzer ve Soper, 2003).

Kaplan (2006), 11 Eylül saldırılarında sonra Müslümanlara yönelik kurumsal ön yargı ve ayrımcılığı, İkinci Dünya Savaşı döneminde Japonlara yönelik uygulamalara benzetmektedir. 1942'de Japonya Pearl Harbor saldırısını düzenlediğinde ABD'de yaşayan Japonlara yönelik çeşitli yasal düzenlemeler yapılmış ve 120.000 civarında kişi kamplara yerleştirilmiş ve tutuklanmıştır. Benzer bir korku, ön yargı ve ayrımcılık dalgası da İkinci Dünya Savaşı sonrasında, soğuk savaş döneminde yaşanmıştır. Sadece ülke genelinde değil, dünya genelinde bir kızıl korku dönemi yaşanmış ve komünistlere yönelik benzer uygulamalara yer verilmiştir.

Buraya kadar ele alınan olayların tamamı ABD ile ilişkilidir. Ancak 2000'li yıllara gelindiğinde bu olaylar dünyanın diğer bölgelerinde ve farklı ülkeleri hedef alarak gerçekleşmeye başlamıştır. Bu nedenle 2000'ler, İslamofobinin küreselleştiği dönemdir diyebiliriz. ABD dışındaki kritik olayların çoğunluğu Avrupa'da gerçekleşmiştir. Avrupa'da İslamofobi açısından dört önemli olay vardır. Bunlardan birincisi 2004 yılında Hollandalı yönetmen Theo van Gogh'un öldürülmesidir. İkincisi 2004 yılında Madrid'de gerçekleşen terör saldırısı, üçüncüsü 2005 yılında Londra'da gerçekleşen terör saldırısı ve dördüncüsü de 2005 ve 2006 yıllarındaki Danimarka karikatür krizidir (Green, 2015). İspanya'nın 11 Eylül'ü olarak nitelendirilebilecek bir olay 11 Mart 2004'te Madrid'de gerçekleşmiştir. İspanya genel seçimlerinden üç gün önce gerçekleşen bu olayda, Madrid'in en yoğun dört metro istasyonunda bombalar patlamış ve 192 sivil hayatını kaybetmiş ve 2000'e yakın kişi yaralanmıştır. Bu olay İspanya iç savaşından beri İspanya topraklarında gerçekleşen en kanlı saldırı olmuştur (Ouassini, 2013). Bu tarihe

kadar Avrupa'da bu denli büyük bombalı saldırılar yalnızca ulusal bazlı ayrılıkçı örgütler tarafından gerçekleştiriliyordu. İlk etapta İspanyol hükümeti saldırının arkasında ETA'nın olduğunu söylemiş, ama ilerleyen günlerde saldırının El Kaide tarafından gerçekleştiği yönünde beyanat vermiştir. Saldırının tam da 14 Mart'ta gerçekleştirilecek olan genel seçimler öncesine denk gelmesi, konuyu tartışmalara açık hale getirmiştir (Green, 2015).

Hollanda'da İslamofobi açısından dönüm noktası sayılan olaylardan biri, 2 Kasım 2004'te yönetmen Theo van Gogh'un öldürülmesidir (Gökmen, 2010). Theo van Gogh, İslam karşıtı söylemleriyle bilinen aşırı sağcı bir politikacı ve film yapımcısıydı. Yönetmenliğini yaptığı ve İslam'da kadının baskılanmasını konu edinen *Submission* (Teslimiyet) adlı film Müslümanların tepkisini çekmiştir. Daha sonra yönetmen, Fas asıllı Müslüman bir göçmen tarafından saldırıya uğramış ve öldürülmüştür. Olaydan sonra Hollanda'da Müslüman karşıtı vakalarda artış gözlemlenmiştir.

Avrupa'da üçüncü kritik olay 2005'te İngiltere'de gerçekleşmiştir. 7 Temmuz 2005 tarihinde Londra'da metroda üç farklı bölgede eş zamanlı olarak bombalı saldırı gerçekleştirilmiştir. Bu saldırılarda 52 kişi hayatını kaybetmiş ve yüzlerce kişi yaralanmıştır. Bu saldırılar, Londra'da İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gerçekleşen en büyük saldırılardır. Polisin yaptığı incelemeler sonunda Pakistan asıllı üç kişi tutuklanmıştır. Saldırganları ilginç kılan noktalardan birisi, üçünün de İngiltere'de doğmuş büyümüş olması ve ekonomik durumları iyi kişiler olmasıdır (Green, 2015). Bazı araştırmalar 7 Temmuz 2005'te gerçekleşen Londra saldırısından sonra İngiltere'de İslamofobide artış olduğunu söylemektedir (Alam ve Husban, 2013; MacAn Ghalil ve Haywood, 2015'ten aktaran Grupe 2015).

Dördüncü olay, küçük bir Avrupa ülkesi olan Danimarka'da yaşanmış ve küresel çapta tesirleri olmuştur. 18 Eylül 2005 tarihinde *Jyllands-Posten* gazetesi Hz Muhammed'in karikatürlerini yayınlamak için çağrı yapmış ve gelen karikatürlerden bir kısmını 30 Eylül'de yayınlamıştır. Danimarka'daki Müslüman dernekler gayet demokratik bir şekilde olaya tepkilerini göstermişler ve karikatürlerin yayından kaldırılması için hukuki süreç başlatmışlardır. Karikatürlerin yayınlanmasından beş ay sonra ise İslami Cihat ve el-Aksa Şehitleri Tugayı, Danimarkalıların ülkeyi terk etmelerini istemiş, Endonezya'da halk Danimarka büyükelçiliğine yürümüş, Danimarka'nın Lübnan'da elçiliği ateşe verilmiş, Afganistan ve Pakistan gibi ülkelerde sokak gösterilerinde ölenler olmuştur (Bkz. Uzun, 2012, 32-35). Karikatür ve İslamofobi denildiğinde akla gelen yayınlardan biri de Fransız karikatür dergisi *Charlie Hebdo*'dur. Dergi 2012 yılında tekrar Hz Muhammed'in karikatürlerini yayınlamıştır. Çok sayıda tepki ve tehdit alan dergi, buna aldırış etmeden yayınlarına devam etmiştir. 7 Ocak 2015 tarihine gelindiğinde ise

dergiye silahlı saldırı düzenlenmiş ve 12 kişi hayatını kaybetmiştir. Saldırının El-Kaide tarafından yapıldığı tahmin edilmektedir. Müslümanlarla ilişkilendirilen bu şiddet sarmalı beraberinde İslamofobik retoriğin büyüyerek tüm dünyaya yayılmasına hizmet etmiştir.

3. İslamofobi mi Xenofobi mi?

İslamofobi literatürüne bakıldığında bu konuda iki ana görüşün olduğu görülmektedir. Birinci görüş, İslamofobinin salt bir xenofobi olduğudur. Bazı çalışmalarda, aslında İslamofobinin bir xenofobi olduğu ve insanların İslam'a yönelik olumsuz tutumlar beslemekten ziyade birer göçmen olmaları bakımından Müslümanlara yönelik olumsuz duygular besledikleri iddia edilmektedir (Helbling, 2014). Yani xenofobik bireyler doğal olarak yabancı olması bakımından Müslümanlara da bu korku ve nefreti yönlendirmekte, ama bu Müslümanlara has olmayıp tüm yabancılara has olmaktadır. Benzer şekilde Cesari (2011), Avrupa'da artmakta olan şeyin İslamofobi değil göçmen karşıtlığı olduğunu iddia etmektedir. Müslümanlar Avrupa'daki en büyük göçmen grubunu oluşturduğu için de doğrudan bu göçmen karşıtlığının muhatabı olmaktadır. Yine Kalkan ve arkadaşlarına (2009) göre, Müslümanlara yönelik tutumlar aslında yabancılara karşı gösterilen bir tutumdur, İslam dinine özel değildir. Müslümanlar dini bir grup olarak değil kültürel bir grup olarak ötekileştirilmektedir. Bu iddia, Avrupa'da en belirgin göçmen grup olarak Müslümanların ön plana çıkmasını ve tüm dini gruplar içinde en yüksek nüfus artış oranının Müslümanlara ait olmasını gerekçe göstermektedir. Dünya dinlerinin mensubiyet oranlarına bakıldığında (2010 yılı verilerine göre) ilk sırada Hristiyanlık yer almaktadır (%31,5). İkinci sırada ise %23,2 ile İslamiyet gelmektedir. Bu oran 1,5 milyarın üzerinde bir nüfusa tekabül etmektedir. Dünya Müslümanlarının %74'ü İslam ülkelerinde (Müslüman çoğunluğa sahip ülkelerde) yaşamaktadır. Kalanların %2,7'si Batı'da yaşarken, %23,3'ü diğer ülkelerde yaşamlarına devam etmektedir (Pew, 2011). Batı ülkelerinde yaşayan Müslümanlar her ne kadar dünya Müslümanlarının küçük bir yüzdesini oluştursa da sayıları azımsanmayacak kadar çoktur. ABD ve Avrupa'da 2009 yılı verilerine göre yaklaşık 45 milyon Müslüman yaşamaktadır (Pew, 2009). Mevcut nüfus artış oranına göre 2030 yılında Avrupa nüfusu yaklaşık 30 milyon azalacak ama buna karşın Avrupa'daki Müslüman nüfus 60 milyona yaklaşacaktır. Beş Batı Avrupa ülkesinde (Fransa, İngiltere, Almanya, Hollanda ve Belçika) Müslümanların sayısı 2030 yılında birer milyonun üzerine çıkacaktır (Pew, 2011). 2010 yılında Avrupa'da Müslümanları oranı %6 iken 2050 yılında bunun %10,2 olması beklenmektedir. Buna göre 2050 yılında Avrupa'da 70 milyonun üzerinde Müslüman olması beklenmektedir (Pew, 2015). Bu tablo, bazı batılılarda kendi kültürünün ve yaşam tarzının artan göçmen nüfusu tarafından tehdit edildiği düşüncesiyle birleşerek, en dikkat çeki-

ci göçmen gruba yönelik ön yargı, ayrımcılık ve nefreti körüklemektedir. İslamofobinin aslında xenofobi olduğunu iddia eden düşünürlerin vurguladıkları nokta burasıdır. Şayet bu iddia doğru ise İslamofobi düzeyi yüksek bir kişinin diğer tüm yabancı gruplara aynı tutumları sergilemesi beklenmelidir.

Müslümanlara yönelik ön yargının genel olarak yabancılara yönelik ön yargıdan daha büyük olduğu yönünde, yani İslamofobinin salt bir xenofobi olduğu iddiasına karşıt çok sayıda araştırma vardır (Ernst ve Bornstein, 2012). Kunst ve arkadaşları (2012) göçmen karşıtlığının zamanla Müslüman karşıtlığına dönüştüğünü belirtmektedir. Nitekim Lopez'in (2011) ifade ettiği gibi, sadece ülkedeki azınlıklara değil, aynı zamanda o ülkenin yerlileri konumunda olup sonradan İslam'a geçenlere yönelik de bir İslamofobi olgusu vardır. Örneğin ABD'de Müslüman Araplar, Hristiyan Araplara göre daha fazla ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar (Saroglou ve Cohen, 2013).

Tablo 1. Müslüman ve Müslüman olmayan kişilere yönelik tutumların karşılaştırılması

Durumsal bağlam	Form türü	
	Etnisite Belirtilmemiş (n=102)	Müslüman Amerikalı (n=102)
Kalabalık otobüs*	2,81 (,61)	2,62 (,60)
Arkadaşla tatil	2,19 (,57)	2,15 (,65)
Uçağa binme**	2,44 (,65)	2,75 (,77)
İkinci el araç alımı*	2,40 (,59)	2,98 (,74)
Velayetle ilgili bir TV gösterisi	2,48 (,55)	2,59 (,63)
İbadet	2,46 (,81)	2,58 (,81)
Kopya çeken öğrenci	3,43 (,70)	3,53 (,58)
Kampüste gösteri	2,28 (,59)	2,42 (,69)
Maddi yardım	1,97 (,59)	2,11 (,67)
Gruba yeni katılan kişi	2,19 (,62)	2,17 (,66)
Toplam	2,52 (,34)	2,53 (,46)

*p<,05 **p<,01

Not: Parantez içindeki sayılar standart sapmaları gösterir. Yüksek puanlar daha fazla olumsuz tutuma işaret etmektedir.

Kaynak: Khan ve Ecklund, 2012, 8.

Khan ve Ecklund (2012) tarafından, ABD'de 208 kişinin katılımıyla gerçekleştirilen bir araştırmada, katılımcılara çeşitli senaryolar verilmiş ve bu durumda nasıl hareket edecekleri sorulmuştur (Tablo 1). Verilen on senaryodan üçünde Müslümanlara yönelik tutumların, etnisitesi belirtilmeyen kişilere yönelik tutumlardan anlamlı bi-

çimde farklı olduğu tespit edilmiştir. Bunlardan ilki, "çok sayıda (Müslüman Amerikalı) insanla dolu çok kalabalık bir otobüste duruyorsunuz", üçüncüsü "Florida'da tatil için uçağa biniyorsunuz ve iki genç (Müslüman Amerikalı) hemen arkanızda oturuyor" ve dördüncüsü "(Müslüman Amerikalı) bir satıcıdan kullanılmış bir araba satın alıyorsunuz" şeklindedir. Anlamlı farkın gözlendiği bu üç senaryodan ilki hariç diğerlerinde Müslümanlara yönelik tutumlar daha olumsuz olarak tespit edilmiştir. Görüldüğü gibi verilen senaryolarda, aktörlerin Müslüman olduğu söylendiğinde katılımcıların tepkileri farklı, aktörlerin dini ve etnisiteleri belirtilmediğinde ise daha farklı olmuştur.

Zebiri (2011), 2005-2006 yıllarında 30 İngiliz mühtedi ile İslamofobi hakkında mülakat yapmıştır. Şayet, Batı'da Müslümanların maruz kaldıkları ön yargı ve ayrımcılık onların göçmen kimliklerinden ve ırksal farklılıklarından kaynaklanıyorsa, bu durumda beyaz Müslümanların, ya da diğer bir ifadeyle Batılı mühtedilerin, bu tarz bir ayrımcılığa maruz kalmaması beklenir. Fakat araştırma verileri, mühtedilerin de benzer İslamofobik tutum ve davranışlara maruz kaldıklarını göstermektedir. Yine Sheridan (2006) tarafından İngiltere'de yaşayan 222 Müslüman üzerinde yapılan bir araştırmada, katılımcıların genel ayrımcılık tecrübeleri incelenmiş ve bu kişilerin etnik kimlikleri ile yaşadıkları ayrımcılık arasında herhangi bir ilişki olup olmadığı ele alınmıştır. Araştırma verileri, farklı etnisitelerden (Pakistanlı, Hintli, Bangladeşli, beyaz, diğer Asyalı, siyah, Arap) tüm Müslümanların benzer ayrımcılığı yaşadıklarını göstermektedir Örneğin katılımcılar arasında yer alan 35 yaşındaki bir İngiliz mühtedi kadın, dışarda yürürken insanların kendisine dik dik baktıklarını, markette dolaşırken insanların ondan yüz çevirdiklerini, sanki bir şeylerini çalmış gibi kendisine baktıklarını, kendisine tiksintiyle yöneldiklerini ifade etmiştir. benzer şekilde başka bir İngiliz mühtedi, insanların beyaz birisi nasıl olur da Müslüman olur diye düşündüklerini ve kendisini aptalca isimlerle çağırdıklarını dile getirmiştir.

Tablo 2. Müslümanları veya göçmenleri komşusu olarak istemeyenlerin dağılımı

Bölge	Müslümanlar		Göçmenler/Yabancı İşçiler		Fark
	N	%	N	%	
Belçika	1366	16	1366	7	9*
Flaman	808	18,4	808	8	10,4*
Valon	451	12	452	5,8	6,2*

Not: Soru cümlesi "Bu listede çeşitli insan grupları var. Lütfen komşu olarak sahip olmak istemediklerinizi sıralar mısınız?" şeklindedir. * p<,001

Kaynak: Spruyt ve Noll, 2016, 5.

Spruyt ve Noll (2016), Müslümanlara yönelen ön yargının göçmenlere yönelen ön yargının bir parçası mı yoksa Müslümanlara has mı olduğunu tespit etmek için bir araştırma yapmışlardır. 1366 Müslüman ve göçmen olmayan (anne babası göçmen olanlar da araştırmaya dâhil edilmemiştir) Belçikalının katılımıyla yapılan araştırmada katılımcılar rastgele ikiye bölünmüş ve birinci gruba Müslümanlara yönelik ön yargıyı, ikinci gruba ise genel olarak yabancılara yönelik ön yargıyı ölçmeye yönelik sorular yöneltilmiştir. Elde edilen bulgular, Müslümanlara yönelik ön yargı ve tehdit algısının bariz şekilde yabancılara yönelik olandan yüksek olduğunu göstermiştir (Tablo 2).

Tablo 3. Müslüman ve göçmen bir komşu istemeyenlerin ülkelere göre dağılımları

	Müslüman	Göçmen	Fark (M-G)
Fransa	16,19	12,12	4,07***
İngiltere	13,89	15,94	-2,05
Almanya	11,46	8,83	2,63**
Avusturya	15,46	12,29	3,17***
İtalya	17,17	16,52	,65
İspanya	10,91	9,31	1,61
Portekiz	8,11	2,55	5,56***
Hollanda	12,21	5,17	7,05***
Belçika	22,65	18,95	3,7***
Danimarka	16,48	10,85	5,63***
İsveç	9,20	2,93	6,27***
Finlandiya	19,08	13,04	6,04***
İzlanda	11,63	3,01	8,62***
İrlanda	13,7	12,35	1,35
Yunanistan	21,13	13,79	7,34***
Malta	27,71	15,28	12,43***
Lüksemburg	15,17	8,59	6,59***
Ortalama	15,42	10,68	4,74

*p < ,05; **p < ,01; ***p < ,001

Kaynak: Strabac ve Listhaug, 2008, 278.

Strabac ve Listhaug (2008) tüm Batı Avrupa ülkelerinden katılımcıların olduğu bir anketin verilerini incelemiş ve Müslüman bir komşu istemeyenlerle göçmen bir komşu istemeyenlerin oranlarını karşılaştırmışlardır (Tablo 3). İngiltere hariç diğer Batı Avrupa ülkelerinin tamamında, Müslüman bir komşu istemeyenlerin oranı göçmen bir komşu istemeyenlerin oranından daha fazladır. İki değişken arasındaki farkın anlamlılık düzeyi test edildiğinde, İtalya hariç diğer ülkelerde Müslüman komşu istemeyenle-

rin oranının, göçmen komşu istemeyenlerin oranından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık sergilediği, tespit edilmiştir. Bu araştırmalar göstermektedir İslamofobi, genel bir yabancı düşmanlığıyla ilişkili olsa da hususiyetle Müslümanlara yönelmiş bir korku ve nefreti ifade etmektedir.

Tablo 4. Kurbanın dininin tespit edildiği nefret suçlarına ilişkin istatistikler

Mağduriyet Yaratan Suç	Müslüman		Sih		Hindu	
	2004	2005	2004	2005	2004	2005
Toplum düzeni	6	9	1			
Saldırı	8	7	1		1	
Cezai hasar	1	6			1	1
Taciz	6	1			1	1
Diğer	1					
Toplam	22	23	2		3	2

Kaynak: EUMC, 2006, 84-85.

European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia (Avrupa Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığını İzleme Merkezi) verilerine bakıldığında, İngiltere'de farklı dini gruplara yönelik saldırılarda, en fazla saldırıya maruz kalan grubun Müslümanlar olduğu ve bu oranın en yakın orandan üç kat fazla olduğu görülmektedir (Tablo 4). Aşağıdaki tabloda ırkçı saldırılara bakıldığında, benzer etnik özelliklere sahip olmasına rağmen Pakistan ve Bangladeş asıllı göçmenlerin Hindistanlı göçmenlerden daha fazla saldırıya maruz kaldığı görülmektedir (EUMC, 2006).

Tablo 5. Irksal saldırıya uğradığını belirten mağdurların etnik kökenlerine ilişkin yüzdelikler

Kurbanın etnik kökeni	1993	1995	1999
Beyaz	0,4	0,5	0,3
Hindu	2,6	4,9	3,6
Pakistan/Bangladeş	7,6	8,1	4,2
Siyah	3,7	3,9	2,2

Kaynak: EUMC, 2006, 88.

Tüm bu araştırmalar, İslamofobinin salt bir xenofobi olmadığını bize göstermektedir. Öte yandan xenofobi ile İslamofobi arasında bir ilişki bulunduğu ve xenofobinin İslamofobinin nedenlerinden birisi olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Tüm İslamofobik tutumlar xenofobi ile yordanamasa da bazıları için bunun mümkün olduğu söylenebilir. Sevinç (2019), Batı'da İslamofobinin psikolojik nedenlerine dair yürüttüğü araştırma-

da iki değişken arasında pozitif bir korelasyon olduğunu (r=,778; p<,001) ve xenofobi düzeyindeki artışın, İslamofobi düzeyindeki artışı %60 oranında açıkladığını tespit etmiştir (R^2=,605, b=,847; *p*<,001).

Tablo 6. Dini gruplara yönelik duyguların xenofobi düzeyi ile ilişkisi

Dini gruba yönelik duygu		Xenofobi düzeyi
Müslümanlara yönelik duygu	r	-,496**
	p	,000
	N	363
Budistlere yönelik duygu	r	-,098
	p	,063
	N	363
Hindulara yönelik duygu	r	-,156**
	p	,003
	N	363
Sihlere yönelik duygu	r	-,184**
	p	,000
	N	363

*. p<,05 **. p<,001

Kaynak: Sevinç, 2019, 284.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi, xenofobi düzeyi ile Budistlere yönelik tutumlar arasında herhangi bir ilişki yoktur. Öte yandan xenofobi düzeyi ile Müslümanlara, Hindulara ve Sihlere yönelik olumlu duygular arasında negatif korelasyon vardır. Yabancı düşmanlığı yüksek olan bireyler aynı zamanda bu gruplara daha olumsuz bakmaktadır. Fakat bu dini gruplar içerisinde, Müslümanlara yönelik duygular ile xenofobi düzeyi en yüksek korelasyon katsayısına sahiptir (r=-496; p<,001). Bu da bize, İslamofobinin salt bir yabancı düşmanlığı olmaktan öte bir anlam taşıdığına dair ipucu vermektedir.

4. Sonuç

Xenofobi, sosyal kimliklenme düzeyi yüksek, otoriteryan ve dışarıya kapalı gruplarda çoğunlukla yüksek düzeydedir. Xenofobi düzeyi yüksek bireyler, diğer grup üyelerine karşı ön yargı ve nefretle bakabilmektedir. Bunu da zaman zaman ayrımcılık ve şiddet takip edebilmektedir. Özellikle de dış grup üyelerinin sayısı, iç grubun fiziki veya kültürel olarak tehdit altında hissetmesine neden olacak görünürlüğe eriştiğinde bu durum daha da belirgin biçimde ortaya çıkabilmektedir. Bu nedenle göçmenlerin sayısının arttığı bölgelerde xenofobi düzeyinin de artması beklenir. Bazı araştırmacılar, Batı'da yaşanan olgunun İslamofobi değil, aslında xenofobi olduğunu iddia etmektedir-

ler. Müslümanların ön planda olmasının sebebi ise göçmen grupları arasında belirgin biçimde çoğunluğu Müslümanların oluşturmasıdır. Ancak literatür ve saha çalışmaları dikkatle incelendiğinde bu iddianın doğru olmadığı görülmektedir. Xenofobi, İslamofobiye göre kapsamı çok daha geniş bir kavram olsa da iki olgu arasında farklılık olduğu gözden kaçırılmamalıdır. İslamofobi xenofobinin özel bir türüdür. Ancak yapılan araştırmalar göstermektedir ki İslamofobik tutum genel xenofobik tutumdan belirgin biçimde ayrışmaktadır. İslamofobik tutumun aslında salt Müslümanlara yönelik olmadığı, tüm göçmenlere yönelik olduğu ve dolayısıyla Müslümanlara has bir ayrımcılığın, ön yargının ve nefretin bulunmadığı iddiası İslamofobinin anlaşılmasını engelleyecektir.

Bu iki tutumun birbirini etkilediği veya desteklediği gözden kaçırılmamalıdır. Nitekim literatüre bakıldığında xenofobinin İslamofobinin sebepleri arasında sayıldığı bilinmektedir. Bazı bireylerdeki İslamofobik tutum, genel xenofobik tutumdan kaynaklanabilmektedir. Bu kişiler hemen tüm göçmen gruplara karşı ön yargı ve ayrımcılık beslemektedir. Ancak tüm İslamofobik tutumları buna indirgemek doğru değildir. İslamofobik tutum sergileyen popülasyonun önemli bir kısmının diğer göçmen gruplara karşı olumlu baktıkları, göçmen olmayan beyaz Batılılara ise yine ön yargı ve ayrımcılık besledikleri dikkate alınmalıdır. Bu veriler bize, Batı'da doğrudan Müslümanlara ve İslam'a yönelmiş özel bir tür ayrımcılığın ve nefretin artmakta olduğunu göstermektedir. İslamofobinin nedenlerinin, xenofobiden ayrı olarak, bu zaviyede ele alınması ve bu sebeplerin emprik olarak ortaya konulması oldukça önemlidir. İslamofobinin doğrudan Müslümanlara yönelmiş bir ayrımcılık biçimi olduğu tespitinin, İslamofobinin aktörlerinin ve nedenlerinin (siyasi, sosyal, psikolojik) belirlenmesine ilişkin çalışmalara ve bu yönde geliştirilmesi planlanan politikalara ışık tutması beklenebilir.

Kaynakça

Abbas, T. (2011). Islamophobia in the United Kingdom: Historical and Contemporary Political and Media Discourses in the Framing of a 21st-Century Anti-Muslim Racism. in *Islamophobia: The Challenge of Pluralism in the 21st Century*, John L. Esposito ve Ibrahim Kalın (Edts), pp. 63-76, Oxford: Oxford University Press.

Abdullah, M.R. (2013). İslamophobia ve Muslims' Religious Experiences in the Midwest – Proposing Critical Muslim Theory: A Muslim Autoethnography (Unpublished Doctoral Dissertation), Kansas State University.

Ahmed, A.M. (2010). Muslim Discrimination: Evidence From Two Lost-Letter Experiments. *Journal of Applied Social Psychology*, 40(4). 888-898.

Alam, Y. ve Husband, C. (2013) Islamophobia, Community Cohesion and Counter-Terrorism Policies in Britain. *Patterns of Prejudice*, 47(3), 235-252.

Allen, C. (2010). *Islamophobia*. Farnham: Ashgate Publishing.

Al-Shaikh-Ali, A. (2011). Islamaphobic Discourse Masquerading as Art and Literatrure: Combating Myth through Progressive Education. in *Islamophobia: The Challenge of Pluralism in the 21st Century*, John L. Esposito ve Ibrahim Kalın (Edts), pp. 143-172, Oxford: Oxford University Press.

Altareb, B.Y. (1997). Attitudes Towards Muslims: Initial Scale Development (Unpublished Doctoral Dissertation), Ball State University.

Awan, M.S. (2010). Global Terror and the Rise of Xenophobia/Islamophobia: An Analysis of American Cultural Production since September 11. *Islamic Studies*, 49(4), 521-537.

Bakali, N. (2016). *Islamophobia: Understanding Anti-Muslim Racism through the Lived Experiences of Muslim Youth*. Rotterdam: Sense Publishers.

Bhatia, M.S. (2009). *Dictionary of Psychology and Allied Sciences*. New Delhi: New Age International Limited.

Bleich, E. (2012). Defining and Researching Islamophobia. *Review of Middle East Studies*, 46(2), 180-189.

Bouma, G.D. (2011). Islamophobia as a Constraint to World Peace: the Case of Australia. *Islam and Christian-Muslim Relations*, 22(4). 433-441.

Buehler, A.F. (2014). İslamofobi: Batı'nın "Karanlık Tarafı"nın Bir Yansıması. çev, Mehmet Atalay, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 55(1), 123-140.

CAIR (2004). A Decade of Growth: CAIR Tenth Anniversary Report 1994-2004. Report by The Council on American-Islamic Relations.

Canatan, K. (2007). İslamofobi ve Anti-İslamizm: Kavramsal ve Tarihsel Bir Yaklaşım. *Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm* içinde, K. Canatan, Ö. Hıdır (Edt), ss. 19-62, Ankara: Eskiyeni Yayınları.

Carr, J. (2011). Regulating Islamophobia: The Need for Collecting Disaggregated Data on Racism in Ireland. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 31(4), 574-593.

Cesari, J. (2011). Islamophobia in the West: A Comparison between Europe and the United States. In *Islamophobia: The Challenge of Pluralism in the 21st Century*, John L. Esposito ve Ibrahim Kalın (Edts), pp. 21-43, Oxford: Oxford University Press.

CNN (2019, 07 Mart). 1993 World Trade Center Bombing Fast Facts. Erişim adresi https://edition.cnn.com/2013/11/05/us/1993-world-trade-center-bombing-fast-facts/index.html

Cole, J. (2007). Islamophobia as a Social Problem: 2006 Presidential Address. *Middle East Studies Association Bulletin*, 41(1), 3-7.

Çetinkaya, B. A. (2012). Batı'da Hz. Muhammed (S) Üzerinden İslamofobi'nin Yansımaları. İslamofobi: Kolektif Bir Korkunun Anatomisi *Sempozyum Tebliğleri* içinde, ss. 39-74, Sivas: Kemal İbn-i Hümam Vakfı.

Çetinkaya, B. A. (2018). Batı'da Hz. Muhammed (S) Üzerinden İslamofobi'nin Yansımaları-İslamofobinin Felsefi Kökenleri. *İnsanlığın İslamofobi ile İmtihanı* içinde E. Okumuş (Edt), ss. 262-301, Ankara: Eskiyeni Yayınları.

Durling, R.M. (Edt.) (1996). *The Divine Comedy of Dante Alighieri* (Vol. 1). Oxford: Oxford University Press.

Dyson, K. (2012). No. No. Shari'a: United States and Canadian Islamophobia Expressed through Public Policy. Unpublished MA Thesis, University of Alberta.

Ekman, M. (2014). Online Islamophobia and the Politics of Fear: Manufacturing the Green Scare. *Ethnic and Racial Studies*, 38(11), 1986-2002.

Ernst, D. ve Bornstein, B.H. (2012). Prejudice against Muslims: Associations with Personality Traits and Political Attitudes. In *Islamophobia in the West: Measuring and Explaining Individual Attitudes*, Marc Helbling (Edt.), pp. 21-33, New york: Routledge.

EUMC (2002). Summary Report on Islamophobia in the EU after 11 September 2001. Report by European Monitoring Center on Racism and Xenophobia.

EUMC (2006). Muslims in the European Union: Discrimination and Islamophobia. Report by European Monitoring Center on Racism and Xenophobia.

Fetzer, J.S. ve Soper, J.C. (2012). An Ecological Analysis of the 2009 Swiss Referendum on the Building of Minarets. In *Islamophobia in the West: Measuring and Explaining Individual Attitudes*, Marc Helbling (Edt.), pp. 101-111, New york: Routledge.

Gingrich, A. (2005). Anthropological Analyses of Islamophobia and Anti-Semitism in Europe. American Ethnologist, 32(4), 513-515.

Gottschalk, P. ve Greenberg, G. (2008). *Islamophobia: Making Muslims the Enemy*. Lanham: Rowman ve Littlefield Publishers Inc.

Gökmen, H. (2010). Avrupa'da Müslümanlar ve İslamofobi (Hollanda Örneği) (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.

Green, T.H. (2015). *The Fear of Islam: An Introduction to Islamophobia in the West*. Minneapolis: Fortress Press.

Grupe, M.L. (2015). Perceived Islamophobia and Religious Identity among Muslims in Western Societies: A Quantitative Study (Unpublished Doctoral Dissertation), Chicago University.

Haji-Ghasemi, A. (2013). Predictors of Islamophobia among Non-Muslim Americans (Unpublished Doctoral Dissertation), Chicago Adler School of Professional Psychology.

Helbling, M. (2014). Opposing Muslims and the Muslim Headscarf in Western Europe. *European Sociological Review*, 30(2), 242-257.

Kalkan, K.O., Layman, G.C. ve Uslaner, E.M. (2009). ''Bands of Others''? Attitudes toward Muslims in Contemporary American Society. *The Journal of Politics*, 71(3), 1–16.

Kaplan, J. (2006). Islamophobia in America?: September 11 and Islamophobic Hate Crime. *Terrorism and Political Violence*, 18(1), 1-33.

Kaya, S. (2015). Islamophobia in Western Europe: A Comparative Multilevel Study. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 35(3), 450-465.

Khan, M. ve Ecklund, K. (2012). Attitudes Toward Muslim Americans Post-9/11. *Journal of Muslim Mental Health*, 7(1), 1-16.

Khan, M.Z. (2012). The Effects of an Islamic Center on Islamophobia (Unpublished Doctoral Dissertation), California School of Professional Psychology.

Kunst, J.R, Tajamal, H., Sam, D.L. ve Ulleberg, P. (2012). Coping With Islamophobia: The Effects Of Religious Stigma On Muslim Minorities' İdentity Formation. *International Journal of Intercultural Relations*, 36, 518-532.

Lean, N. (2012). *The Islamophobia Industry: How The right Manufactures Fear of Muslims*. New York: Pluto Press.

Lee, S.A., Gibbons, J.A., Thompson, J.M., Timani, H.S. (2009). The Islamophobia Scale: Instrument Development and Initial Validation. *The International Journal for the Psychology of Religion*, 19(2), 92-105.

Lopez, F.B. (2011). Towards a Definition of Islamophobia: Approximations of the Early Twentieth Century. *Ethnic and Racial Studies*, 34(4), 556-573.

Love, E. (2009). Confronting Islamophobia in the United States: Framing Civil Rights Activism among Middle Eastern Americans. *Patterns of Prejudice*, 43(3-4), 401-425.

Love, E. (2011). Confronting Islamophobia: Civil Rights Advocacy in the United States (Unpublished Doctoral Dissertation), University of California.

Maira, S. (2011). Islamophobia and the War on Terror: Youth, Citizenship, and Dissent. in *Islamophobia: The Challenge of Pluralism in the 21st Century*, John L. Esposito ve Ibrahim Kalın (Edts), pp. 109-125, Oxford: Oxford University Press.

Martin-Munoz, G. (2010). Unconscious Islamophobia. *Human Architecture: Journal of the Sociology of Self-Knowledge*, 8(2), 21-28.

Mastnak, T. (2010). Western Hostility toward Muslims: A History of the Present. In *Islamophobia/ Islamophilia: Beyond the Politics of Enemy and Friend*, Andrew Shryock (Edt), pp. 29-52, Indiana: Indiana University Press.

Matsumoto, D. (2009). *The Cambridge Dictionary of Psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.

Nicolino, V.M. (2006). The Relationship Between Racism, Islamophobia, Religious Dogmatism and Attitudes toward War (Unpublished Doctoral Dissertation), California School of Professional Psychology.

Nielsen, J.S. ve Otterbeck, J. (2016). *Muslims in Western Europe*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Nimer, M. (2011). Islamophobia and Anti-Americanism: Measurements, Dynamics, abd Consequences. in *Islamophobia: The Challenge of Pluralism in the 21st Century*, John L. Esposito ve Ibrahim Kalın (Edts), pp. 77-92, Oxford: Oxford University Press.

Noll, J.V. (2012). Beneath the Surface of Intolerance: Studies on the Acceptance of Muslims in Western Europe (Unpublished Doctoral Dissertation), Jacobs University.

Olgun, H. (2018). Tarihsel Bir Kurgu Ürünü Olarak İslamofobya. *İnsanlığın İslamofobi ile İmtihanı* içinde, E. Okumuş (Edt), ss. 68-87, Ankara: Eskiyeni Yayınları.

Ouassini, A. (2013). Between Islamophobia And The Ummah: How Spanish Moroccans Are Negotiating Their Identities In Post 3-11 Madrid (Unpublished Doctoral Dissertation), The University of New Mexico.

Perry, B. (2014). Gendered Islamophobia: Hate Crime against Muslim Women. *Social Identies*, 20(1), 47-89.

Pew (2009). Mapping the Global Muslim Population: A Report on the Size and Distribution of the World's Muslim Population, Report by Pew Research Center.

Pew (2011). The Future of the Global Muslim Population: Projections for 2010-2030. Report by Pew Research Center.

Pew (2015). The Future of World Religions: Polpulation Growth Projections, 2010-2050. Report by Pew Research Center.

Pratt, D. ve Woodlock, R. (2016). Introduction: Understanding Islamophobia. In *Fear of Muslims? International Perpectives on Islamophobia*, Douglas Pratt and Rachel Woodlock (Eds), pp. 1-18, Switzerland: Springer.

Rahman, M.D.S. (2007). Transnational Media Reception, Islamophobia, and the Identity Constructions of A Non-Arab Muslim Diasporic Community: The Experiences of Bangladeshis in the Unıted States Since 9/11 (Unpublished Doctoral Dissertation), Southern Illinois University.

Rana, J. (2007). The Story of Islamophobia. *Souls*, 9(2), 148-161.

Runnymede Trust (1997). Islamophobia: A Challenge for Us All. Report of The Runnymede Trust Commission on British Muslima and Islamophobia.

Saedi, G.A. (2012). A Qualitative Study of Islamophobia Post 9/11 in the United States: Building a Theoretical Model of Identity Development of Muslım Amerıcan Youth Ten Years Following the Aftermath (Unpublished Doctoral Dissertation), Indiana Notre Dame University.

Samur, H. (2016). Abrupa'daki İslamofobinin 'Avrupalı' Sebepleri. *Mukaddime*, 7(2), 295-319.

Saroglou, V., Cohen, A.B. (2013). Cultural and Cross-Cultural Psychology of Religion. R.F. Paloutzian ve C.L. Park (Editörler), Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality (ss. 330-353) içinde. New York: Guilford Press.

Sevinç, K. (2019). Batı'da İslamofobi ve Psikolojik Temelleri. Bursa: Emin Yayınları.

Sheridan, L. (2006). Islamophobia Pre- and Post-September 11th, 2011. *Journal of Interpersonel Violence*, 21(3), 317-336.

Shryock, A.J. (2013). Attack of the Islamophobes: Religious War (and Peace) in Arab/Muslim Detroit. In *Islamophobia in America: The Anatomy of Intolerance*, Carl W. Ernst (Edt), pp. 145-174, New York: Palgrave Macmillian.

Silverstein, P.A. (2008). The Context of Antisemitism and Islamophobia in France. *Patterns of Prejudice*, 42(1), 1-26.

Spruyt, B. ve Noll, J.V. (2016). The "Islamized Stranger": On "Chronic" Versus "Contextual" Salience in the Measurement of Anti-Muslim Prejudice. *Political Psychology*, 20(20), 1-13.

Stolz, J. (2005). Explaining Islamophobia. A Test of Four Theories Based on the Case of a Swiss City. *Swiss Journal of Sociology*, 31(3), 547-566.

Strabac, Z. ve Listhaug, O. (2008). Anti-Muslim Prejudice in Europe: A Multilevel Analysis of Survey Data From 30 Countries. *Social Science Research*, 37, 268-286.

Stuart-Hamilton, I. (2007). *Dictionary of Psychological Testing, Assessment and Treatment*. London: Jessica Kingsley Publishers.

Taras, R. (2013). 'Islamophobia Never Stands Still': Race, Religion, And Culture. *Ethnic and Racial Studies*, 36(3), 417-433.

Tyrer, D. (2013). *The Politics of Islamophobia*. London: Pluto Press.

Uzun, N. (2012). *Avrupa'da İslamofobi*. İstanbul: Pınar Yayınları.

Yalonis, C. (2005). *Western Perception of Islam and Muslims: A Study of Public Opinion and the Role of the Media in the United States and Western Europe*. California: Communique Partners LLC.

Yüksel, M. (2012). İslamofobinin Tarihsel Temellerine Bir Bakış: Oryantalizm ya da Batı ve Öteki. İslamofobi: Kolektif Bir Korkunun Anatomisi *Sempozyum Tebliğleri* içinde, ss. 221-234, Sivas: Kemal İbn-i Hümam Vakfı.

Zebiri, K. (2011). Orientalist Themes in Contemporary British Islamophobia. in *Islamophobia: The Challenge of Pluralism in the 21st Century*, John L. Esposito ve Ibrahim Kalın (Edts), pp. 173-190, Oxford: Oxford University Press.